

רעיון העבודה בשירי טשרניחובסקי

החטפה לעבודה — בזה התחילה ספרותנו החדשה (ריב"ל ב"תעודה ב"ישראל" עפ"י דרכו ומאפו בתיאורי חיי הכפר שב"אהבת ציון" על פי דרכו) — ובה בוחה ספרותנו הלאומית — הלאומית גם בתקופת ההשכלה שלה — תפסה אל נכון, ששאלת קיומו הלאומי היא שאלת תנועת העבודה בין בני עמנו. ראשית עבודתה של ספרותנו במאה האחרונה היתה לנרש מתוכנו את קולטוסיהכטלה, שהספרות הרבנית במשך מאות בשנים וספרות החסידות במשך דורות היו לו לפה, ולהעמיד את רעיון נחיצות העבודה במרכז שאלות חיינו. רעיון העבודה של משכילינו היה, שהעבודה היא יסוד החברה, שמי שרוצה ליהנות ממנה צריך לשרת לה. הם פנו בהטת פתם לפרט, וכאילו דאגו אך להצלחת הפרט, אבל לנגד עיניהם היתה עם זה תועלת החברה. עבודה קראו לסכום של הפעולות המכוונות ליצירת הרברים הנחוצים לחיי החברה. לכתובת ספרי פלפול ולאמירת "תורות" חסידיות אי אפשר היה לצרף את שמיחבובש הזה. כמובן.

לילינבלום, שהעולם האידיאלי נראה לו כבית חרושת גדול, הכנים, כירוע,

לרעיון זה, לרעיון העבודה, את המונט של יושר סוציאלי, זהו היסוד לספרו "מסכת ישוב עולם". אבל ההשקפה, כמו אצל גורדון בן דורו, היתה בעיקרה מדינית ציביליזטורית. אמנם, בפואימה האידילית "דוד וברזל" מעלה יל"ג את ערך חיי הכפר, אבל לא בגלל עבודתם, כי אם בגלל הפואיזה של מנוחה אשר בהם (המשך מ"לינו בכפרים" של מאפו). לעומת זאת במעלותיו העיקריות של פאבי בונה המסילה ("קוצו של יוד") נחשב לא מה שהוא בונה טוב, אדרדיכל הגון, אלא מה שאינו מסתפק בעבודה "פשוטה", כי אם גם קורא בספרים, מנגן וכו'. מקריאת בת"שוע: "בועת אפי אוכל לחם כל עוד בי כוח" אנו שומעים הר' סולזקללה, סללת אדם, עבד העבודה; ובחסרונותיה של אשת המשכיל ה"אסיר" (בשיר "אנסת אסיר" לט"ל) נחשב בעיני מה שאינה יודעת להתווכח על ספרים, על קונצרט טים, כי אם עושה מה ש"משרתת פשוט" יכולה לעשות: מבשלת, אופה, טמ"פלת בילרים... בפרוצם העבודה הגופית, שהיא, אמנם, נחוצה מאד, רואה האכרך הפרוגרסיסט, כיהל"ל ב"כש"רון המעשה", אך מיבאניגת, ומ"מכבו

הגשמי" ("נחויץ לתת לבני ישראל מכט גשמי על החיים") נעלם היסוד הפסיכי שבחזיון. לילינבלום כאילו לא עמד על הענין הפשוט הזה, שמלכד שאין שום עבודת-גוף יוצרת בלי השתתפות נפש, הנה בכלל אין גוף בלי נפש. גוף בלי נפש — זהו פוסציה, דבר שלא בא לעולם. גוף האדם עם שריריו ועם עצביו הוא הנפש. נפש, "גשמה", חוץ מזה, אין.

לכאורה, פוזיטיביסט שכמותו ולא ידע זאת? ואף על פי כן... אך זהו ענין למקום אחר: להרצאה על חיי לילינבלום ודעות-חיינו. נמשיך את דברינו.

ביואנמים חדשים כרעיון העבודה נכנסו לספרותנו על ידי בני דורנו, הרור שנתחנך על "אגרת סטנה" ו"בשרה" לת. ג. ביאליק ועל "חיי שלמה" של סנדלי, ואשר המעולים שבו לא הסתפקו ברעיון בלבד ועשו אותו למצע הממשי של קיום עצמם. העבודה, אליבא דאלה, היא יסוד הער לם, יסוד החיים, ובפלעדיה אין עולם זאין חיים. הקלקול היותר גדול, שיש לתרוע עליו, הוא לא בעבודת הציביי ליציה, כאשר יחשבו, למשל, טולסטוי ופרעיו, כי אם בכטלה של הטילים על השבון הציביליזציה. רעיון העבודה אצל אלה משמש קריטריון יסודי לטוב

ולרע, טוב — עבודה בקבוצי. ולשם הקבוצי, באופן שהוא לא תויק לאי-שיות, אלא, לחיפך, תתן מוצא לכל כוחותיה; רע — שלילת הקבוציות, אי-השלמות, בטלה, זאת אומרת, אמרופיה, תליה בדעת אחרים. בקנה אחד עם הערך החברתי של העבודה, ערך נחיצותה, תוצאותיה ופריה, עולה ומתבלט הערך החיוני שלה, כיסוד ההשתלמות העצמית והתעלות ההוייה האישית. ומכאן ההבדל העצום ביחסים לא רק בין ההולך-בטל והעסוק, אלא גם בין העסוק סתם ובין העסוק בעבור דה יוצרת, בין העסוק בתעשית-פוך או בכירוי ובין העסוק בתרישה, בהר' ראה או כעשית-מכונות. ואף גם זאת: בין העובד בכדי לרכוש, להרויח, לצ" בול, ובין זה שעבודתו באה לשם חיי הקבוצי; ולא רק מתוך הכרח מדיני, אלא גם מתוך רצון, מתוך דרישת כוחותיו האנושיים לקיום ולטחנת קבוצית בר' צמותיו.

כי רעיון העבודה במובן בני-דורנו הוא, שהאדם השלם והמעולה אינו זה שמוכשר ליהנות הנאות אסתטייות ממאכל דיליקאטי, מבלי-בית נאים, משיר יפה, ממסיסה ומשיחה ארה, אלא זה שנותן פירות ומרבה את רכוש החיים על ידי עבודתו; שהשלי-מאת הנפשית אינה נקנית ע"י הסתכ"י

לדת פילוסופית סתם בעולם ובחיים
(„התכוננות“ בספרות החסידים), כי
אם על ידי מפעלים, ע"י פעולה, ע"י
השתתפות בפועל ביצירת קניני החיים
(ברשות החברה ועל דעת עצמו, לא
בבית חרושת של אדון מנצל).
וזאת להעיר, שהרעיון הזה לכל
עסקו אינו מושג על ידי הוכחות הנר
יוניות ונסיוניות, שכך הוא, אלא
מוחש ע"י הרגשה פנימית, מוסרית
דתית, שגירת: העולם חשוב, החיים
חשובים — וחשובה עבודת העולם,
עבודת החיים.
וחלק גדול משירי טשרניחובסקי
מביע בכוח איתנים את רעיון החיים
הזה. טשרניחובסקי הוא — לא רק
הזה.
טשרניחובסקי הוא — לא רק על פי
תוכן שיריו, כי אם עוד יותר על פי
סגולותיו העיקריות, עפ"י תכונתו
וסגנונו — משורר פרקעי. הוא אינו
ירא שמים ואינו מבקש רחמים מן
השמים. בין „ילדי האדמה“ גדלה
שירתו, והיא מאמינה, כי הדור הבא
„יהיה, יאהב, יפעל, יעש“ ויחיה חי
בארץ. בארץ — כאמת; לא בשמים —
בלא אמת. כי הארץ היא מקור היקום
המסתורי, העמוק, היסודי, אל החיים;
השמים — מקור המיסטיות הרעיונית,
ההשכונית, המהוסרת ליה ודם.

ולו „חיי דוח אין זי“, בעל „ואת
שמך אני אשא“ יודע להוקיד את
הרוח. אבל את הרוח האמתית, דוח
האדם, לוח היקום, רוח החיים, האהבה,
הפעולה, המעשה, לא כל מה שרגילים
לסמן אצלנו במלה „רוחניות“. זו לא
דיה לו, דורות חדשים לא תתן לו.
אם הדורות החדשים הוא הארץ. אין
עתיד לשמים.
והוא בעצמו התחיל דוקא בשירי
עונג קלושים, שאת השמים אתה נפגש
בהם על כל צעד ושעל. המשורר הצעיר
כבר לא שר, כמובן, שירי תהלה להשר
כלה בת השמים; על כסא כבודה של
זקנה בלה זו הושיב את „ההתעלמות
בגנים“ הצעירה. „גיל ועונג בנאות
דשא ורקיע“ — וזה הכל, בוח ממלא
האדם את תפקידו. השירה האחרונה:
„שירת נמלט טבור בלא“ נופלת כפתר
קא משמאי. מה לנו כאן? הרי רעננים
לו שמי שנאנים ב„אביב עולמים“
ו„ששים לו שמי החכלת“ בשיר בשם
זה. זה „בלא“ מאין ומצא?
ואולם רוח הארץ אשר במשורר,
רוח-חכלא העומד להפתח, עמוק משי
רת השמים הצעירה הזאת, עמוק, אולי,
מאשר חשב הוא בעצמו. בשירים:
„הערב“, „הרהורי ערב“, „בגן“, כפרק
ח' מ„על המים“ ועוד מודקס ומזדכך
ועונג הלן על ידי ההסתכלות בדבנא

זו, שעליה עמד טשרניחובסקי מיד,
כבר לא הנאה סתם שלטת, כי אם
עונג של הסתכלות. זו מובילה אותו
תהלה ליפעת עולם הפראים, עולם
הקדומים:
יהי הציור צר וְאָהִיָּהּ מְקַשֵּׁב אָנִי —
ומשם עד ההלניות — עולם המס-
תכלים המושבעים — הן רק צעד
אחד: „דיניקה“, „שרטומים“. אבל יושם
נא לב: מכיון שהשירים האלה כבר
אינם חיים רק מפי הפרימיטיביות של
עונג והנאה, לכן יש על ידם ב„יש
עצום, עצי גן“, זה השיר ההסתכלותי-
הטשרניחובסקאי המפואר — דא נח
לַעֲץ הַעֲלוֹב (היאומן ?!), אשר
„לשוא שמימה יפרוש כפיו“, אשר „לא
עליו נשך שיר, ורממה בין פארותיו,
ורמית העקר לו“.
בגיל ובהאיר יום או סערות ים ימרו
איננו שם על לב, כי מה ליקום ולעץ?
כן, ישמחת היקום כבר אינה הוכה
לעץ העלוב; ההותים מצד אחד כבר
מתחילים לכלי להתבטל מפני השושנים
מצד שני. היקום בשלו והעלוב בשלו:
איננו מסתכל, „איננו שם על לב“ —
ועל בדרך לא יכרע!
גדולה מזו: בשיר אהבה אחד מאותו
הזמן — „למרים“ — מתגלים חשבו-

נות נפשיים עדינים מאד ורחוקים
מאד-מאד מהטענות התמימות של
„ואח“, „שכורת האורה התפתחה הו“
מורה“ — „בגיל ובהאיר יום“ —
ואת אהבה לך זרה, יונתו!“ בתמיהה?
— כך מקשה הסטודנט היהודי-לברני.
אבל אותו סטודנט בעצמו בפעם אחרת
פונה למרים ואומר:
נָא אֵל תְּקַלְלִינִי אֵתָּה
— — — — —
שְׁלַמְתִּי לָךְ בְּדָמֵי לִפְתֵי נִגְוָה,
פִּיאִישׁ וְנַחֵם לְאַחֵר זָמָן.
בְּקִלְיוֹן נַפֶּשׁ — נַפְשֵׁי הַרְת-תִּגְוָה...
— — — — —
ולעומת הגסות הדוכית של חברו
הגדול כצפון, לעומת הנסות של „מה
רב המחור (כלומר, התום וכו'), אשר
נתתי בבשרך!“ כאן דברים אחרים
לגמרי:
שְׁלַמְתִּי לָךְוּ שְׁלַמְתִּי בְּטַל נְעוּרַי,
בְּנִשְׁיֶקֶת-תָּם, שְׂאֵת קִצִּית,
בְּרִטָּס — רָאשׁוֹן הוּא לִיצוּרֵי —
נתגרשו מן העדן! כבר לא „יצאור
ינורו בו שאננים“. אפילו ההסתכלות
הכי עליונה כבר אינה מספיקה. גמיש
כיום החשבונות, הקושיות, הנגודים,
ההשתתפות בצער. לכאורה הכל טוב

„כגון“ שיפי פלאים לו, אשר טרם נקרא לו שם על אדמות; ועם זה: **בַּשָּׁעוֹת הַחֹלְמוֹת שָׁל לַיְלָה בְּדַמְקָה הָרַת הַנְּעֻגִים, הַנָּפֶשׁ בְּחִיק נֶפֶשׁ מִשְׁתַּפְּקָה בְּנַחֲמִים, בְּשִׁפְעַת נְדוּיִים...**

ההסתכלות ה„טהורה“ עבודה. הזמות הסערות, רועשות ב„בין הרים“: — „לֵאמֹן? לֵאמֹן? — אל אשר יש קול קורא לך: עלה ורש!... ולך לך בשם אדני... והמות מלא הוד כל כך“... ו„סתוך עב הענן“ זונקת ההתקוממות, הגבורה:

הַנְּנִי מִי קוֹרָא לְקָרֵב בֵּין צְאֵלִים? שׁוֹכְנֵי בְּתֵי חֶמֶר אוּ מְצוּקִים וְאֶרְצָאִים?

— — — — —
קוֹם, עֵין אֵל עֵין, זְרוּעוֹתַי תְּשׁוּפוֹת, שְׂרִירָתִי שְׂרָגוֹ, קֵל גִּידֵי חֲסוּנִים...

ו„בין קברות דור נכר“ מתגברת הסערה ומגיעה לידי התכללות כבידה מחזון הדרד, „כביר באשמות“, מרצו כי הנמרץ ומכוהו הסוער, ש„מלאו מלוא תבל אך מוטה ופרץ“, וכל הפך המשורר הוא, ש„שריריו יהיו מתוחים זרועדים בניע“. — לשם מה? הוא „איננו שם על לב“. הפרק!

החרוז — „חסון“; מן חושת ובר זל. אבל קודת מגמה ארצית לו אין. התכונות סתם? — חלילה! בלבול ויגיעה מעבר.

והמעבר בא. אחר הדברים האלה קמה הסערה לדממה. ו„אתר“ זה אינו בטובן ברונולוגי. כי כלום דרך-השירה היא דרך הכרונולוגיה? הן המלה הרכח של המשורר יש אשר תצלצל לאהר שבתוכו שבתה רנה; ובעת שבתוכו אש אדירים — דוסא אז סרות המלים. אין מוקדם למאוחר. הכרונולוגיה יכיר לה לברוק ולמצוא, למשל, שהשירים שנכתבו מאת משרניחובסקי בשנת 1907 הם על דרך ביאליק יותר מן הקודמים וגם יותר מן הליריים המי-אחרים. אבל כלום תוכל גם לעמוד על נמוקי התזיון הזה? כלום יש בכוחה גם לבארו? במה? אכן, דרך ה„התפתח-חות“ של המשורר אינה כל כך ישירה וחלקה ונלויה, ולא בכרונולוגיה העניו, אלא במצבי הרוח השונים של המי-שורה, שהולידו את שיריו בזמן זה או אחר; ואנו, הקוראים, אין לאל ידנו בלתי אם לציון, שאותם ואותם השיר-ים, מסוג פלוני ופלוגי, נולדו, כפי הנראה, על ידי מצב רוח יותר מנוקס, יותר צלול, יותר עילאי.

מה שנוגע לענינו, הרי אנו יכולים לומר, שבעמודים אשר בספרו של

משרניחובסקי מאחרי שירי הסערה יש יסודות חדשים, יותר ארמתיים, יותר פוריים מאלה, שעליהם נוסדה התפלה „לנוכח פסל אפולו“. בהם כבר נש-תחד מן התוהו ובוהו של „זרמי בני-אדם“ קדומים, גתרום עליהם, עלה מן הסערה ויצא למרחב של „האם האדמה“ הגדולה אשר ב„שדה-ביא-ליק. נפסס הכלכול של הבלי כל ועש-תורת, חדלה ערבובית הנלולים. כאן כבר לא רק גיל חיים ושכרון חיים, לא רק ספירת התכונות ליופי שבגבורה עיוות, גבורת הפקר, כי אם בטוי הרוח הנדולה, שפעמיה נשמעו כבר בשירים הראשונים, כעין „לא תמות בת השיר“ או „לא רנעי שנת, טכע“. עוד באר דיסה, בשנת 1896, סיפר לנו המשורר על אבל-נפשו וזעקת פצעיו, אשר מתוכם הוא נודר „למקום שם משכרים ינאקו, למקום צוקיו ירים צור אדיר ושב“, ולא כתייר-מתפעל סתם הוא מופיע במקום ההוא, כי אם כאדם, המביא את עצמו בקשר עם הטבע. המשורר סתבייש מפני „הגלים הרבים בסלעים, המתמוללים ושבים לרגעים“. הוא נכלם מפני גאונם, עקשנותם, מכירות נפשם... וכשאהד ממשוררי-הנדודים של דורנו, דוד שמעונוביץ, אומר באחד משיריו האחרונים: „אך אם גל למלע נפץ, שניה עליו ירוץ

שבילו“ והוא רוצה להיות כמוהו, הרי אך הר קול השיר המשרניחובסקאי הוא אנו שומעים.

בוהנת, נלוית-עין, בת-הורין היא „שירת האכר“ בהשתפכה אצל משרני-חובסקי „אל חיק המדהביה, על מעי-נית השדמה, בנגוהות הבולד וכצאליו-ערבים“. אמנם, ב„שירת הלפח“, „שיר הגבורה באופל בית חרושת ועב-פית נצבת, שיר איתן טריע בקול איום, קול נורא, בים הניצוצות, בשאון-המסבת“ עוד נשמעה החריקה האיומה והנוראה:

לְשֵׁשׁ הַסִּיף, מְרַטָּה הַחֲנִית —

כלומר, האנטיתזה הגמורה של רעי-יון העבודה, שרואת את יוצר העולם בצורת חורש ולא בעל-סוף. ואמנם, שם עוד יהיה תהלך עלינו אימים; אין עוד העליונות האנושית האמתית. את זה צריך לחפש ב„שיר המזמר לבני תובל-קין“, וביחוד ב„זרם השלישי“ אשר בחזיון השני של „נביא השקר“ אשר

כָּרְבִיבִים לָאָחוּ וְכֶסְפִּים-הַיָּאוֹר לִפְנֵי קִיץ אֲשֶׁר אִם שָׁטַף, וְחִלְף וְהֵעִיר שְׁתִּילֵי הַפָּרֶם וְנָטַע יַעֲרוֹת-חִיץ, צִמְח-אֶמֶח וּפְרָחָיו וּפְרָחָיו,

קצת יורד עמוק. לו נוגעת, בעיקר, החיוניות הנעלה שבכל זה, הנאולה מן המאסר של נפתולי היתסים הבלתי ארציים. ב"הכף השבורה" מרבה "הא-סיר האחד" לדבר על "עול מסורות-אבות", "מוסרות חוקי התהוות", "גור קיבה שואלת ופריה ורביה", "יכולת רחוקה", חכמה משועבדת, יופי בתור משרת, לאומיות תלויה באפלים, רצון חפשי שאינו חפשי, אמונה כרובה במדרגות של התפתחות ואמת ונתונה בשלשלאות של מעמדות וצורות הע-שיה ועוד ועוד, כשעה שהאסיר הש-לישי מתיחס באירוניה לעומק כל הענינים תלכו ויושב ומתקן את הכף. וכשהשלמה המלאכה, יצק סיס בכף — ולא נשפך ארצה אף נמף.

כאן אנו עולים. אנו עולים עם המ-שורר. אנו עולים ומתרחקים משירת "נמלט מבור בלא". אין כלל להמלט! אנו מקבלים את הכלא: הוא פתוח לרוחה. כאן אנו נשארים, נשארים לשבת ישיבת סבע. כאן — דממה ושיר אסירים מן המדור העליון. "בגיל ובהאיר יום", "אור וגיל" — אותם המוטיבים — אבל מן המדור העל-יון, ממדור הנאולה שבבית האסורים נופא. "קומה, נבדל מתוך העולם הישן". "למה לנו אפולו? אלהי האסיר מתקן הכף השבורה מעולה ממנו. ואף אלהי אברהם, יצחק ויעקב, אלהי גיטל, אליקום השוחט ור' שמחה אבי-לולה, הוא אבי-למשפחה מצוין, מנהיג נאמן ופועל חרוץ שבחרוצים.

י. ת. ברנר

(תרע"ט, קובץ "אחדות העבודה").

שָׁבַט וְשֶׁבֶט בְּנֵי-חֹרִים יִפְרְחוּ,
יִשְׁגְּשְׁגוּ כָּלֶם בְּרִבְבוֹת-צְבָעֵיהֶם,
חֹנִיִּים שְׁאֲנָנִים עַל אֶלְפֵי דָגְלֵיהֶם,
אִישׁ אִישׁ בְּחוּף עִמּוֹ קָפְשֵׁי כְּלָבִיא,
כְּעֵץ עַל אֲדָקְתוֹ וְכִפְרוֹדָה עַל תְּלֵמָה —

בקצרה: העבודה מסודרת; איש הע-בודה על מחנהו ועל הגלו. "צמח וצמח ופרחו ופרחו". העבודה מוציאה מן הערבוב; בה החופש האמתי: "שבת ושבת בני תורים יפרחו". היא מצילה. וכאן עומדות רגלינו כבר בגבולות האודיליה של טשרניחובסקי — גולת הכותרת של שירתו. כי כאן, בכל החלק הזה — עולם פועל ועליו, "העץ על אדמתו" לעולם אינו עלוב עד אפס תנחומין, ואלולה-שומה המסכן מטהר את כל האויר מסביביו. בזכותו חיים, כי גם דכויר בא בעקב רוחו היתירה, בעקב הדתיות העמוקה של ילד-הארמה, בעקב הבסיס אשר מצא למדינותיו באפוס המקראי. כאותו גל, מסגיר הילד התמים והחלש לבו לנקודת מנתו ו"ראשו אל על". הוא רץ אחרי המכשר טארץ-ישראל, אחרי המשולת הילדים הבריאים אהר-בים מרוצה, תנועה ופעולה. ורומים כזה זקנים לילדים באידיליות הללו. רוחו של לילינבלום אילו היה רואה את מעשה-הלביבות של גיטל, היה אומר: "בנאמנות, פועלת טובה!". אילו עשתה משרתת שבורה בשבילה כך, היתה גיטל חייבת על פי ועל-פי יושר לשלם לה שכר הגון. רוחו של טשרניחובסקי חופס את הענין אחרת,